

Geleneksel Türk Kentinden Sürdürülebilirlik Çıkarımları

*

Özge Yalçın Ercoşkun
Gazi Üniversitesi

Öz

Türk kentlerinde son yıllarda yaşanmakta olan hızlı kentsel dönüşüm, yerel değerlerin unutulmasına ve tahribatına yol açmış ve açmaya devam etmektedir. Geleneksel kent ve kentsel çevrelerin sürdürülebilirlik ilkeleri açısından incelenip olumlu özelliklerinin belirlenmesi, bu özelliklerin geliştirilerek bugünün çağdaş planlama ve tasarım anlayışına ipuçları vermesi önemlidir. Bu çerçevede bu makale, sürdürülebilir planlama ve tasarım ilkelerine göre, eko-kültürel mantık çerçevesinde farklı biyo-bölgelerdeki geleneksel Türk kentlerini, arazi kullanım, ulaşım, açık-yeşil alan, üretim, su yönetimi, sosyal bütünlük, geleneksel mimari gibi yönlerden araştırmıştır. Sonuç olarak geleneksel Türk kentinin özelliklerini sürdürülebilirlik çerçevesinde çözümleyip çıkarımlar yapmaktadır. Sürdürülebilir kentsel planlama ve tasarım ilkeleri şöyle sıralanabilir: derişik kentsel doku, karma arazi kullanımı, yaya öncelikli yol sistemi, iklim dengeli tasarım, su ve yağmur suyu yönetimi, açık-yeşil sistem ve kentsel tarım. Gıdada ve üretimde kendine yeterlilik, toplum ruhu, sokak hayatı ve dayanışma konuları da sosyal sürdürülebilirlik için önemlidir. Bu makale geleneksel Türk kentinde topoğrafyaya ve iklime saygılı organik dokuyu; karma kullanımda mahalle, çarşı, pazar, atölye ve konutların birlikteliğini, sosyal sürdürülebilirlik kapsamında toplum ruhu ve dayanışmayı vurgulamaktadır. Eko-kültürel mantık, kültürün korunması çerçevesinde sürdürülebilir tasarım odaklanır. Bu makalede değişik biyo-bölgelerde ve iklim bölgelerindeki geleneksel Türk konutlarından örnekler verilmektedir. Konut tipolojisinde alternatif yapı malzemeleri ve enerji etkin kullanım konusunda durulmaktadır. Makale sonuçta eko-kültürel koruma ilkelerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Türk Kentleri, Sürdürülebilirlik, İklimle Dengeli Tasarım, Eko-kültürel Mantık, Kültürel Sermaye

Inferences of Sustainability in Traditional Turkish City

*

Özge Yalçiner Ercoşkun
Gazi University

Abstract

Rapid urban transformation in Turkish cities in recent years has neglected and devastated the local values. Traditional cities and urban environments can be evaluated under the sustainability principles and the positive qualities can be improved by providing some clues for contemporary planning and design. In this framework, this paper explores traditional Turkish cities in different bio-regions, under the sustainable planning and design principles within the framework of eco-cultural logic. Land-use, accessibility, open and green spaces, production, water management, social cohesion and traditional architecture are the key themes for this frame. Consequently, this paper analyzes the sustainable features of traditional Turkish cities. Sustainable urban planning and design principles can be listed as: compact urban layout, mixed land use, pedestrian prioritized street pattern, climate friendly design, water and storm water management, open-green space system and urban agriculture. Self-sufficiency in food and production, sense of community, street life and social cohesion principles are also important for social sustainability. This paper emphasizes organic layout in respect to topography and climate in traditional Turkish settlements, the concept of neighborhood, bazaar, studio and residence in the mixed use pattern, sense of community and solidarity in the social sustainability. Eco-cultural logic emphasizes sustainable design as preservation of culture. This paper gives many examples of traditional Turkish houses in different bio-regions and climate zones. Alternative construction materials and energy efficient use in housing typologies are also considered. The paper delivers the eco-cultural conservation principles in the conclusion.

Keywords: *Traditional Turkish Settlements, Sustainability, Climate Friendly Design, Eco-cultural Logic, Cultural Capital*

1. Giriş

Sürdürülebilir kentsel planlama ve tasarım ilkeleri denildiğinde ilk akla gelenler derişik (*kompakt*) kent örüntüsü, karma kullanım, yaya öncelikli yol dokusu, iklimle dengeli tasarım, su ve yağmursuyu yönetimi, açık ve yeşil alanların sürekliliği, kentsel üretim gibi konulardır. Ayrıca sosyal sürdürülebilirlik açısından gıda ve üretimde kendi kendine yeterlilik, mahalleli ruhu, sokak hayatı, imece vb. konular önem kazanmaktadır. Bu kapsamda bu makalede, geleneksel Türk kentinde topoğrafya ve iklime uygun organik doku, mahalle kavramı, çarşı, atölye ve konut birlikteliği ile karma kullanım, bağ-bahçe, avlu ile açık-yeşil alan sürekliliği, sarnıçlar ile yağmur suyu kullanımı, sokak hayatı, mahalleli ruhu ve imece ile sosyal sürdürülebilirlik üzerinde durulmaktadır. Sürdürülebilir tasarımda eko-kültürel mantık kavramı ise, çevresel ve kültürel kaygıları birlikte göz önüne alarak temel değerlerin yeniden yönlendirilmesini vurgulamaktadır. Burada, yeni evrensel kültürün geliştirilmesinden çok mevcut kültürlerin çeşitliliğinin korunması desteklenmektedir. Yerellik, mekân duygusu, özgünlük, sürdürülebilir binalar için önemli kavramlardır. Kimlik, mekan duygusu vurgulanarak geleneklerin devamlılığı ile ekolojik bilincin yükseltilmesi gerekmektedir. Bu makalede, eko-kültürel mantıkla, ayrı biyo-bölgelerde bulunan geleneksel Türk konutlarında iklimle dengeli tasarıma örnekler verilmektedir. Burada alternatif yapı malzemeleri, konut tipolojilerinde enerji etkin kullanım gibi konular üzerinde durulmaktadır.

2. Sürdürülebilir Kentsel Planlama ve Tasarım İlkeleri

Wheeler, kentleri, yeşil, güvenli, insan ölçeğinde, kimlikli, çekici ve toplumun tüm bireyleri için, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve diğer gruplar için rahat kılmanın yolunu aramış (Wheeler, 2003); sürdürülebilir kentin imkânsız olduğunu belirtmiş, ancak kentlerin tasarımında sürdürülebilirlik yolunda neler yapılması gerektiğini 9 maddede özetlemiştir:

- Derişik, etkili arazi kullanımı,
- Daha az araba kullanımı, daha çok erişebilirlik,
- Etkin kaynak kullanımı, daha az kirlilik ve atık,
- Doğal sistemlerin restorasyonu,
- İyi barınma ve yaşam çevreleri oluşturmak,
- Sağlıklı sosyal ekoloji,

- Sürdürülebilir ekonomi,
- Halkın katılımı,
- Yerel kültürü korumak.

Sürdürülebilir planlama ve tasarım konusunda yazında yer alan benzer ilkeler şu şekilde sıralanabilir (Newman ve Jennings, 2008, Holmgren, 2007, Kazıme, 2002, EU, 2004, Resilientcity website, Vergunst, 2002, Coaffee, 2008, Saavendra ve Budd, 2009, Raven, 2010, Godschalk, 2003, Hopkins, 2008, UNISDR, 2010, Newman, Beatley ve Boyer, 2009, Hodson ve Marvin, 2009):

- Yoğunluğu, çeşitliliği, karma kullanımı desteklemek, yürüme mesafelerini planlamak,
- Yürümeyi, bisikleti, toplu taşımayı ön plana çıkarmak, elektrikli taşıtlarla sera gazı salımlarını azaltmak,
- Trafiği sakinleştirme programlarıyla küçük ve yavaş çözümler sunmak,
- Güçlü kimliğe sahip mekân duygusu gelişmiş kentler tasarlamak,
- Havayı, suyu, toprağı ve biyo-çeşitliliği koruyup zenginleştirmek,
- Yenilenebilir kaynakları ve hizmetleri kullanmak,
- Kentsel metabolizmada eko-verimlilik için girdi-çıkı dengesiyle bir döngü oluşturmak,
- Gıdada kendi kendine yeterlilik sağlamak, yakında yetiştirip üretmek, yerel gıda alıp yerel gıda yemek.

Bu kapsamda bu makalede söz konusu ilkeler geçmişe dönük olarak değerlendirilmektedir.

3. Biyo-Bölge, Eko-Kültürel Mantık ve Kültürel Sermaye

Bu bölümde makaleye temel teşkil eden bir takım kavramlar üzerinde durulmaktadır. İlk olarak biyo-bölge kavramı açıklanacak olursa;

Biyo-bölge yapay sınırlardan çok doğal sınırlar içinde; flora, fauna ve çevre koşulları bakımından ortak bir özellik gösteren doğal, ekolojik alandır. Biyo-bölge bazı yerlerde eko-bölge olarak adlandırılabilir. Biyo-çeşitlilik idari sınırlardan etkilenmekte ancak gerçek sınır idari sınırla örtüşmemektedir. Biyo-bölgeler içinde alt-bölgeler jeoloji, iklim, hidroloji, toprak, fauna, bitki örtüsü ve diğer biyo-fiziksel özelliklere göre ayrışabilir. WWF, eko-bölgeleri şöyle tanımlar: aynı çevresel koşullarda, uzun zamandır ekolojik etkileşimde bulunan, çoğunlukta bulunan türler içeren toprak veya su par-

çalarıdır. Dünyada 867 karasal, 450 su eko-bölgesi bulunmaktadır (WWF websitesi). Türkiye’de 305 önemli doğa alanı bulunmaktadır, bunların 292’si küresel ölçekte (*global eco-regions*), diğerleri bölgesel ölçektir. Türkiye yüzölçümünün %26’sını kaplamaktadır (Eken vd., 2006).

Biyo-bölgelerde korumacı bir anlayışla sürdürülebilir tasarım yapmak için Guy ve Farmer’ın ortaya koyduğu mantık türlerini çözümlemek gerekir. Guy ve Farmer (2001) ekolojik tasarımın değişik vizyonlarını altı seçenek olarak ortaya koymaktadır (Tablo 1). Burada mantık denilince; üretilen, yeniden üretilen ve dönüştürülen fikirlerin, kavramların ve sınıflamaların özel olarak bir araya getirilmesi, sosyal ve fiziksel gerçeklere göre anlam verilen uygulamaların bir kümesi anlaşılmalıdır.

Tablo 1. Sürdürülebilir Tasarımda Altı Mantık

Mantık	Mekân	Çevresel Bilgi Kaynağı	Yapı	Teknolojiler	İdeal Yer Kavramı
Eko-teknik	Küresel bağlam, makro-fiziksel	Tekno-akılcı, bilimsel	Ticari, modern, gelecek odaklı	Enerji etkin, yüksek teknoloji, akıllı	Küresel çevreci fikirlerin klasik yapı tasarımları stratejileriyle bütünleşmesi, derişik ve yoğun şehir vizyonu
Eko-merkezci	Kırlıgan, mikrobiyotik	Sistemsel ekoloji, metafiziksel bütünlük	Kirletici, parazit, tüketici	Yenilenebilir, dönüştürülebilir	Eko-ayak izi az olan binalarla doğaya uyum, yerel ve küresel biyo-çeşitliliğe destek
Eko-estetik	Antropo-merkezci, yabancılaşmış	Duyuşsal, postmodern bilim	Sembolik mimari, Yeni Çağ	Doğmacı, yeni, düz olmayan, organik	Yeni ekolojik bilgi ışığında yeniden inşa edilen ve doğa bilincimizi dönüştüren bir yer
Eko-kültürel	Kültürel bağlam, bölgesel	Doğal olayları inceleme, kültürel ekoloji	Özgün, uyumlu, tipolojik	Yerel, düşük teknoloji, geleneksel	Yerel, biyo-bölgesel, fiziksel ve kültürel özelliklere uygun yapıları inşa etmeyi öğrenmek
Eko-medikal	Kirletici, tehlikeli	Medikal, klinik ekoloji	Sağlıklı yaşam, bakım	Pasif, zehirsiz, doğal, dokunulabilir	Sağlıklı yaşamı, bireyler için yaşam kalitesini arttıran doğal ve dokunulabilir bir çevre
Eko-sosyal	Sosyal bağlam, hiyerarşik	Sosyoloji, sosyal ekoloji	Demokratik yaşam ortamı, bireysel	Esnek, katılımcı, yerel	Organik, hiyerarşik olmayan ve katılımcı yolla bireyleri ve toplulukları sosyal olarak bağlama, uzlaştırma

Kaynak: Guy ve Farmer, 2001.

Eko-kültürel mantık, çevresel ve kültürel kaygıları birlikte göz önüne alarak temel değerlerin yeniden yönlendirilmesini vurgulamaktadır. Burada, yeni evrensel kültürün geliştirilmesinden çok mevcut kültürlerin çeşitliliğinin korunması desteklenmektedir. Yerellik, mekan duygusu, özgünlük, sürdürülebilir binalar için önemli kavramlardır. Naess'in de belirttiği üzere (1988) dünya üzerindeki yaşam zenginliğini, çeşitliliğini ve beşeri kültürel çeşitliliği korumak amacımız olmalıdır. Kimlik, mekan duygusu, geleneklerin devamlılığı ile ekolojik bilincin yükseltilmesi gerekmektedir. Ekosistemi ve peyzajı koruma sorumluluğu bunun içindedir. Küçük ölçekli ekolojik toplulukların yaşadığı biyo-bölgelerin özellikleri burada önem kazanmaktadır (Guy ve Farmer, 2001). Fiziksel bir arazi parçasının içinde doğal, biyolojik ve ekolojik özelliklerin yanısıra kültürel bağlam ve bilinç bölgeleri biyo-bölge içinde tanımlanmaktadır. Sürdürülebilirlik, bu özelliklere bağlı olarak olanaklar ve kısıtlarla yaşamaktır. Tasarım stratejisi olarak biyo-bölgecilik o yere özgü geleneksel yapı yaklaşımlarından ilham almaktadır. Tasarımda fiziksel çevreye uyumlu, doğal olarak evrilmiş yaşam tarzları ve kültürlerin ürettiği geleneksel yapı formları belirleyici rol oynamaktadır.

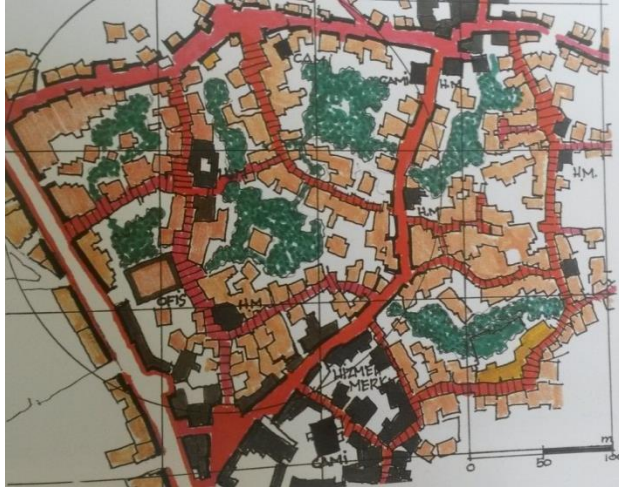
Eko-kültürel mantığın dayandığı çevresel bilgi kaynağından biri de kültürel ekolojidir (Tablo 1). Kültürel ekoloji, toplumla yaşadığı doğal ortam, yaşam biçimleri ve ekosistemler arasındaki ilişkiyi araştırır. Fiziksel ve biyolojik çevre kültürü etkilemektedir. Ekolojik mahal, bir bölgenin kültürünü şekillendirmede önemli rol oynamaktadır. Bu kavramı ortaya koyan Stewart'ın bir biyo-bölgede kültürel ekolojiyi araştırma yöntemi şöyledir (1955): önce çevreye müdahale eden teknoloji ve yöntemleri araştırmak, o çevreyi kullanan insan davranışları ve kültürlerin dokusuna bakmak, bu dokuların ne kadarı diğer kültürlerden etkilenmiş, bunları tahmin etmektir.

Kültürel sermaye (*cultural capital*) ise, toplumdaki pek çok gruptan birinde bireylerin sosyalleşmesi sonucu görülen değerlerdir. Kültürel sermayenin değeri hiyerarşik sosyal yapılarla, daha itibar taşıyan sosyal gruplarla ilgilidir. Somut anlamda akıl ve vücudun yaradılışı biçiminde, nesnel anlamda kültürel izler taşıyan binalar, resimler, kitaplar, çalgılar, makineler vb., kurumsal olarak ise eğitim nitelikleri gibi türlere ayrılabilir. Tasarımda kültürel sermaye, o biyo-bölge içinde yaşayanlar, o bölgenin bilge kişileri, yöneticileri, kamuda ve özel sektörde çalışanlar, işyeri sahipleri, günlük ziyaret edenler arasındaki kültürel sermaye potansiyelini insan, mekan ve zaman boyutu kapsamında incelemekle anlam kazanır (Skaates vd., 2002).

4. Geleneksel Türk Kentlerinin Sürdürülebilirlikle ve Eko-Kültürel Mantıkla İlişkisi

Bu bölümde yukarıda açıklanan Wheeler'in sürdürülebilirlik ilkeleri temel alınarak geleneksel Türk kentlerinin özellikleri ve temel olarak bize öğrettikleri çözümlenmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda ayrı biyo-bölgelerde eko-kültürel mantık çerçevesinde yapılmış enerji etkin geleneksel konutlar da irdelenmektedir.

- *Derişik, etkili arazi kullanımı:* Geleneksel Türk kentinde topoğrafya ve iklime uygun organik doku; ayrıca küçük konut birimlerinden ve dar sokaklardan oluşan mahalleler bulunmaktaydı. Bu mahallelerdeki konutların bahçelerinde bostan vardı. Bağ-bahçeyi, açık alanları ve tarım alanlarını koruyan ve destekleyen yapıda kompakt bir yerleşim örüntüsü görülmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Antalya Eski Kent Dokusundan Geleneksel Mahalleye Örnek (Aru,1998)

Geleneksel Türk kentinde, yerel topoğrafyaya uygunluk, doğaya saygılı yapıların bulunması, yerel alışkanlık ve geleneklerin devam ettirilmesi nedeniyle, yaşam çevresi bugüne kadar pek çok değer açısından zenginliğini koruyabilmiştir (Oktay, 2001). Planlanmış meydanlar olmamakla birlikte toplumda dış mekânlarda zaman geçirmeye yönelik bir eğilim bulunmaktaydı. Sokak dokusu içinde birçok küçük kamusal meydancığın- toplanma alanının bulunması, bu mekânların günlük yaşam içindeki rolünü ortaya koymakta ve kentsel çevreyi bütünsel olarak zenginleştirmekteydi (Şekil 1). Kamusal mekânlar genelde kent merkezinde, ticaretin, dini tesislerin, eği-

tim, yönetim ve diğer sosyal donatıların arasında karma kullanım karakterini yansıtan dokuda bulunmaktaydı. Nirengi noktası genelde Kaleiçi, çarşı ve cami bölgesiydi. Çarşı-pazar ve arastayı oluşturan sokaklar toplumsal iletişim kanallarıydı, daha sonra hamam ve eğitim merkezleri canlı toplumsal yaşamın mekânsal yansımalarını oluştururdu. Bu toplanma mekânları yerel halkın birbiriyle buluştuğu, siyasi, dini ve ekonomik dizgeyi oluşturan ve dış dünyayla ilişki kuran yerlerdi (Oktay, 2012).

Türk çarşılarında yapı adaları küçüktü. Altı metreden küçük cepheli dükkânlar bitişik sıralanmaktaydı. Genelde tek katlıydı. Güneşten korunurdu. Asma, sarmaşık cinsi bitkilerle gölgelik sağlanırdı (Şekil 2). Sabit saçaklar ve kepenkler güneşten sakınma ve güvenlik açısından önemliydi. Üretim ve satış aynı hacimdeydi. Yapı malzemesi kâgir ya da kesme taşı (Öndeş, 1998). Genelde çarşıda ana yapı olarak dükkânlar ve bedestenler, destek yapılar olarak ise han, cami, hamam vb. yapılar bulunmaktaydı (Mortan ve Küçükerman, 2007).

Şekil 2. Gölgeleklilikli Çarşılara Örnek- Yenifoça-İzmir (Ö. Ercoskun Arşivi)

Geleneksel doku, geçmişten beri taşıdığı çevreye duyarlı, az enerji tüketen, pratik çözümleri başarabilmiştir. Bu anlamda geleneksel Türk konutları da çevresel kaynakları koruma noktasında sorumluluk taşıyan, arazi ile uyumlu çözümler öneren, çatı ve cephe sistemlerinde mevcut olan ekolojik duyarlılık sayesinde konforlu iç hacimler oluşturabilen bir anlayışla tasarlanmışlardır. Çevreye ve doğal kaynaklara duyarlı, konfor şartlarını en üst düzeyde karşılayan, modern teknolojilerin kullanıldığı günümüz mimari ve inşaat yapım süreçlerinde de;

- Güneş enerjisinden en üst düzeyde yarar sağlanmasını mümkün kılan bir yönelme anlayışının benimsenmesi,
- Mevcut topoğrafya ile uyumlu bir tasarım anlayışının tercih edilmesi,
- Malzeme kullanımında çevresel faktörleri göz önünde bulunduracak ve geri dönüşümü mümkün olacak şekilde tercihlerin yapılması,
- Geleneksel konutta var olan doluluk/boşluk oranları ve bunların iç mekândaki doğal aydınlatma ve havalandırmaya sağladıkları olumlu katkıdan yararlanılması çok önemlidir (Çetin, 2010).

Örneğin Antalya Kaleiçi geleneksel yerleşiminde düz arazilerde bulunan evlerde, odalar genellikle doğu ya da güneye yönlendirilmektedir. Eğimli arazilerde ise manzaraya hâkim olmak önemlidir. Bu tip arazilerde evler birbirinin manzarasını etkilemeyecek şekilde topoğrafyaya uygun konumlandırılırlar. Soğuk ve rüzgârdan korunmak için yapıda bazı önlemler alınır. Kaleiçi geleneksel dokusunun deniz seviyesinden yüksekte olması, sokakların topoğrafyaya uygun konumlandırılması meltem rüzgârından mümkün olduğunca çok faydalanmayı mümkün kılmıştır (Bektaş, 2005). Rüzgârın serinletici etkisi özellikle ayrı biyo-bölgelerde ve sıcak nemli iklimlerde evlerde iç mekân konforun sağlanması için gereklidir (Aktuna, 2007).

Geleneksel Türk kentinin en önemli örneklerinden olan Safranbolu'da evlerin cephe çizgileriyle oluşmuş kıvrımlı sokakların dönüşlerinde evlerin dışarıya açılan cumbaları sokaktan geçene doğru yüzünü sokağa döndürmüştür. İnsan-sokak- konut ilişkisinin uyumlu olduğu bu konumlandırma, üst kat çıkmaları ile yer kazanma ihtiyacından öte, oturanlara manzara ve sokağı seyretme olanağı verme düşüncesiyle yapılmıştır (Gezer, 2013).

• *Daha az araba kullanımı, daha çok erişebilirlik:* Geleneksel Türk kentinde derişik bir örüntü ve karma kullanım görülmektedir. Buna göre ev-işyeri ilişkisi çok yakındı, bazen altta dükkân veya atölye üstte konut bulunurdu. Ulaşım formu anlamında organik sokak dokusu görülmektedir. Topoğrafyaya ve iklim koşullarına uyan organik sokak dokusu, bir hiyerarşi içinde geniş sokaklardan daha dar sokaklara ve konutların bulunduğu çıkmaz sokaklara geçişlerle örülmüştü ve yayalara ayrılmıştı. Konut arası çıkmaz sokaklar, yarı-kamusal mekânları oluşturuyordu ve orada oturan ailelerin sosyalleşme yeri idi. Konut ve avlu duvarları tarafından, güçlü bir şekilde sınırlanan organik sokak dokusu kentsel karakteri oluşturan bir kimlik ögesi idi (Oktay, 2001).

Örneğin sıcak-kuru iklim bölgesinde olan Urfa'da bazı sokaklarda konutların saçakları birleşerek gölgelik oluşturmaktadır. Güneş ışınlarının dik

olarak geldiği öğle saatlerinde bile sokakların darlığı ve yapıların bitişik düzende konumlandırılmış olması yapıların birbiri üzerine gölge yapmasını dolayısıyla güneş kontrolünü sağlamaktadır (Aktuna, 2007). Sokakta yer alan elemanlar; sokağa taşan çıkmalar, kabaltılar, çıkmaz sokaklar, meydanlar ve bazalt taş döşemeli yollardır. Sıcaklığa engel olan dar sokaklar sıcağın yaşandığı yörede gün boyu serin kalabilmektedir.

Safranbolu'da Sokak, ev ve insan oranı arasında uyum sağlamak amacıyla evlerin köşeleri pahlandırılmıştır. Duvar köşelerindeki pahlar tamamıyla yayaya yönelik saygıdan ileri gelmektedir. Daha alçakta kalan Çarşı bölümüne inen sokaklar yayaları merkeze toplar. Eğimden kaynaklanan farklı düzeyler, eğimli alanlarda aşağı-yukarı hareketlenme önemli ölçüde vista ve görsel algıların yakalanmasına neden olur. Tüm sokakların kaplaması taş olup, iri taşların karşılıklı gelmesiyle oluşturulan orta eksen su akışına olanak vermektedir (Şekil 3). Sokağın taş kaplamasıyla evlerin bahçe duvarlarının taş dokusu sokağın daha geniş algılanmasını sağlarken doğanın dokusu yerleşimin fonunu oluşturmuş, böylece zemin-arka plan ilişkisinde uyum yakalanmıştır (Gezer, 2013).

Şekil 3. Safranbolu Sokakları (Ö.Ercoskun Arşivi)

- *Etkin kaynak kullanımı, daha az kirlilik ve atık:* Bu kapsamda geleneksel Türk kentinde enerji etkin çözümlerden yel değirmenleri, su değirmenleri, su kültürünü oluşturan sarnıçlar, yunak ve kanallar, doğal depolar ve ambarlar örneklenmektedir.

Anadolu'nun özellikle Ege'nin yüksek tepelerine kurulmuş tarihi yel değirmenlerinin geçmişi 18. ve 19. yüzyıla dayanmaktadır. Hâkim rüzgârlar poyraz, yıldız ve karayeli olacak şekilde kuzeye yerleştirilmiş bu un ve tahıl

öğüten değirmenler bugünkü rüzgâr türbinlerinin de atasıdır. Moloz tuf taşı ve kireç harcıyla yığma inşa edilmiş bu yapılarda kapılar alçak ve kemerlidir. Bunun nedeni, hava akımını en aza indirerek tahılın uçmasını engellemektir. Ancak pek çoğu yıkılmış halde olup onarımı beklemektedir (Omaç, 2010). Bir de Anadolu'da az sayıda kalmış su değirmenleri bulunmaktadır. Kırsal alanda üretilen ve kır insanının temel besin kaynaklarından olan mısır ve buğdayın öğütülmesi yanı sıra; beslediği hayvanlarının yiyeceği olan tahıl türlerinin öğütülmesinde de su değirmenlerinden yararlanır. Hem konumları ve hem de yapı gereci kullanımı ve inşa tarzıyla buldukları yörelerin coğrafi koşullarıyla sıkı sıkıya ilişkilidirler (Ceylan, 2014). Eskişehir'in Mihalıççık ilçesine bağlı Gürleyik köyündeki 300 yıllık su değirmeni, hem gelişen teknolojiye hem de zamana karşı ayakta kalma mücadelesi vermektedir. Değirmenin, Gürleyik Deresi'nden gelen suyla çalıştığını anlatan Coşkun, "Değirmenin oluşuna, kanallarla su geliyor. Yukarıdaki oluktan akan tazyikli su, çarkı çeviriyor. Çark da bağlı bulunduğu mil sayesinde üzerinde bulunan kocaman taşı döndürerek buğdayı öğütüp, una dönüştürüyor. Su ne kadar tazyikli akarsa çark o derece hızlı döner ama biz dönme-yi savak denilen koldan ayarlarız. Bu çarkın hareketiyle, çarka bağlı olan değirmenin içindeki üst üste konulmuş iki yassı yuvarlak taştan, üstteki dönmeye başlar" şeklinde bilgi vermiştir (Hürriyet, 2016).

Şekil 4. Gürleyik'teki Su Değirmeni (Ö.Ercoşkun Arşivi)

Enerji etkin bir başka çözüm ise tahıl ambarlarıdır. Karaman ilinin Taşka-le beldesinde killi kireç taşından, yüksek bir kaya üzerine tamamen insan eliyle yapılan tahıl ambarları, 250'den fazla mağaradan oluşmaktadır. 150-200 yıl önce yapılmış, 50 metre yüksekliğinde, 300 metre uzunluğunda bir kayanın yüzeyinde böyle bir yerleşim yeri örneği başka yoktur. Tek ya da iki odalı ambarlara, makara sistemiyle taşınan tahıllar, killi kireç taşının nemi ve ısıyı sabit tutması sayesinde uzun süre bozulmadan muhafaza edi-

lebilmektedir. Tüf kaya olduğu için ambarların içinde sıcaklık değişimi yoktur ve bugün hala bakliyat saklanmaktadır. Burada buğday özelliğini kaybetmeden en az 50 yıl dayanabilir; bir kısmı yakın zamana kadar konut olarak kullanılmıştır (Akpınar, 2013).

Türklerdeki su kültürüne gelince; Türkler 'kariz' ya da 'kehriz' denen yer altı su kanalları yapmıştır. Bu yer altı su kanallarının uzunluğu 5000 km'yi bulmaktadır. Yatay yer altı kanalı olan karizler ile binlerce yıldır çöl ortasında oluşturulan tarım alanları sızıntı ve buharlaşma olmadan yer çekimi gücü ile çalışan bir sistemle sulanmıştır. Anadolu'da bilinen kariz yapılarına Gaziantep, Şanlıurfa, Van ve İskilip kentlerinde rastlanılmıştır ve bunlar da günümüzde halen kullanılmaktadırlar (ASKİ, 2013).

Şekil 5. Karaman-Taşkale'deki Tahıl Ambarları (URL-1)

Aynı zamanda Anadolu'da konutlarda saçaktan inen yağmur suyu borusuyla aşağı alınan yağmur suyu temizlik işlerinde yeniden kullanılmıştır (Aktuna, 2007). Ortak ve toplu kullanım sürdürülebilirlik kriterleri içindedir. Bu kapsamda Türk hamamları, yunaklar, şadırvan ve çeşmeler, su dağıtım yerleri önemli yapılardır. Yörelere göre değişen; halk dilinde hamam, çamaşır yıkanan yer, çamaşır evi ve akarsuların az derin bir yerinde, buğday ya da arpa yıkamak amacıyla, iri taşları yan yana sıralamak yöntemiyle oluşturulan havuzcuk anlamındaki yunak, bugün toplu çamaşırhanelere örnektir. Ayrıca konutların avlularında bulunan havuz ve kuyulardaki su ise avlunun serinletilmesi amacıyla da kullanılmaktadır. Kuyu ve havuzlardaki su gün boyunca ısının etkisiyle buharlaşır. Buharlaşma sırasında çevredeki ısının bir bölümünü buharlaşma ısısı olarak kullanır böylece mekân serinletilir. Avluda biriken serin hava iç mekâna doğru ilerler, böylece iç mekân da serinletilmiş olur. Bir de çakıl döşemeler vardır, bunlar

Antalya Kaleiçi konutlarında görülmektedir. Zemin katta yapının oturduğu taşlık bölümünün zemini bazı evlerde beyaz, gri ve siyah renkte küçük çakıl taşlarıyla kaplanmıştır. Taşlık gün içerisinde sık sık ıslatılır. Taşların arasını dolduran su buharlaşarak ortamın ısınısını düşürür ve mekânı serinletir. Yaz aylarında bu çakıl döşemelerin ıslatılması sonucu çakıl taşlarının arasında kalan ıslaklık nedeniyle elde edilen serinlik, Antalya'nın yakıcı sıcaklarında bu evlerde yaşayan Antalyalılar için uzun süren bir klima etkisi yaratmıştır (Aktuna, 2007).

Ayrıca sokakta sokak kenarına yapılan su toplama kanalları Safranbolu'da görülmekte, bugün Avrupa Eko-kentlerinde, Freiburg'ta ve Bo01'de uygulanmaktadır (Gezer, 2013).

Şekil 6. Su Toplama Kanalları Safranbolu, Freiburg, Bo01 (Gezer, 2013 ve Ö. Ercoşkun Arşivi)

Yağmur suyu biriktirmeye yarayan yer altı su deposu olan sarnıçlardan günümüze en çok Bodrum'da örneği kalmıştır. Bazıları kireçle beyaza boyanmış, yarım küre şeklindeki bu taş yapıtlar en az 500 yıllık sanat eserleridir (Uras, 2013) (Şekil 7). Bu kümbet sarnıçları Kanuni'nin Mimar Sinan'a yol boyunca yaptırdığı söylenir. Günümüzde yapılan hesaplara göre bu sarnıçlar yaklaşık 75 m³ su depolama kapasitesine sahiptir. Su kanallarından gelen su, taşlarla süzülükten sonra, toprak seviyesinde açılan oluktan sarnıca akar. Kümbet sarnıçlar 7-10 metre çapında daire şeklinde örülen bir duvar üzerine inşa edilen bir küre şeklindeki kubbeden oluşur. Kubbe, yerel taşların ters gerilim tekniğiyle örülmesinden yapılmıştır ve tam tepeye oturtulan kilit taşı ile 500 yıl ayakta kalacak sağlamlıkta olması sağlanmıştır. Kubbeden süzülen yağmur suları oluklarda toplandıktan sonra, olukların

belli yerlerinde açılan deliklerle, sarnıcın ana bölümünde toplanır. Ana bölüm 2-2,5 metre derinliktedir. Kümbetler, çevrenin eğimine göre, toprak üstü yağmur sularını toplayacak yerdedir (Uras, 2013).

Şekil 7. Kümbet tipi sarnıçlar-Bodrum (Uras, 2013)

• *Doğal sistemlerin restorasyonu:* Geleneksel Türk kenti doğal çevre ile bütünleşmenin iyi bir örneğini teşkil etmekteydi. Ağaçlıklar, sebze bahçeleri ve bostanlarla birimler ayrılmıyordu. Bu da, insanın doğanın bir parçası olarak algılanmasından kaynaklanıyordu ve katı bir iç mekân- dış mekân ayrımı oluşmasını önliyordu. Çoğu avlulu ya da açık sofalı olan konutlarda, daima bir avlu etrafında biçimlenen camilerde, kervansaraylarda, hanlarda ve külliyelerde, iç ve dış mekânlar arasında var olan yarı açık mekânlar aracılığıyla aşamalı geçiş, doğa ile yakın ilişkinin sonucuydu (Oktay, 2001). Bostan ve meyvelikler mahalleler arasında bir yeşil kuşak çalışmasıydı, bazılarında bir dere de eşlik ederdi ve gıdada kendi kendine yeterliliğin kanıtıydı (Oktay, 2012).

Evlerde avluya dikilen ağaçlar yaz günlerinde avlunun gölgeli ve serin kalmasını sağlamaktaydı. Evlerin güney cephelerinin önüne dikilen ağaçlar ise güneş ışınlarını kırarak bina yüzeylerinin ısınmasını engellemekteydi (Aktuna, 2007). Büyük gölge yaratan ağaçlar sokaklarda ve avlularda bulunurdu. Örneğin Şanlıurfa'da avlularda süs havuzu ve bitkiler yer almakta olup insanın nefes almasını sağlamaktadır. Avlularda doğu çınarı, mazı, ardıç, asma, ceviz, Acemborusu, gül ve şimşir yetiştirilmektedir (Tel ve Erdoğan, 2014).

Bağcılığın ön plana çıktığı yerleşimlerde ise, örneğin Kapadokya bölgesinde ortak alanlarda ve avlularda haft denilen üzüm yalıkları, sıra haneler bulunmaktaydı (Karakul, 2011). Limonluklarda narenciye uzun süre sakla-

nabiliyor, avlulardaki havuzlar da sıcak-kuru iklimde serinlik veriyordu. Ortak alanlardaki fırınlarda ya da tandırlarda ekme ve yufka pişirilip kimi zaman dağıtılmaktaydı.

Flora-fauna bağlamında son örnek ise kuşevleridir. İnsanoğlu mekânları tasarlarken çevre faktörleri ve diğer canlıların barınma ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmıştır. Bu canlılardan biri olan kuşlarla insanoğlu arasındaki dostluk insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. 15.yy'da Osmanlı mimarisinde sıklıkla kullanılmaya başlanan bu gelenek, 19.yy'da Türkler tarafından devam ettirilmiştir. İnsanların kuşlara verdiği değer ve kuşlara yönelik insancıl davranışları da düşünülerek yapılmıştır. Bir kuş evinde, aynen dönemin evleri gibi koridorlar, cumba biçimli çıkıntılar, sütun kabartmalarla yükselen balkonlar ön yüzünde pencereler, çatılar ve kubbeler bulunmaktaydı. İstanbul, Doğubayazıt, Tokat, Amasya, Kayseri, Ankara, Kastamonu, Niğde, Nevşehir, Antakya, İzmir, Bolu, Bursa, Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne'deki kuş evlerinin varlığını geride kalan örnekleri sayesinde bilmektedir (Bektaş, 2003). Kuş ev ve saraylarına genellikle camii, medrese, han, ev, köprü, kütüphane, türbe gibi taş ve tuğla kullanılarak yapılmış büyük eserlerde rastlanmaktadır. Yapıların genellikle taş, ahşap ya da yağma malzemeden yapılması nedeniyle, kuş evlerinin de bu malzemeye uygun olarak yapıldığı görülmüştür. Kuş evleri, her yapıda farklı şekillerde yapılmış olup, bazen yapının üstüne eklenerek, bazen de yapıda oyuklar açılarak yapıya zenginlik katmıştır. Diyarbakır- Tilalo'daki kuş evleri diğer adıyla boranhaneler önemli örnektir (Şekil 8). Boranhaneler tek ya da üç bölümden oluşur. Her bölümde sıra sıra, ufak, ancak güvercinlerin rahatlıkla girip çıkabilecekleri büyüklükte delikler-pencereler vardır. Boranhanelerde duvarlar ve döşeme kerpiçten yapılmıştır. Yöreden alınan kilin samanla karıştırılarak elde edilen kerpiç hamurunun kalıplanarak, kurutulduktan sonra, yapılan bu mekânların üstü ahşap tomruklerle döşenerek, üstüne teneke ya da saç konulur. Güneydoğu Anadolu'da baraj inşaatlarının yapılması ve tarlalara baraj sularının düzenli verilmemesi nedeniyle yeterince sulanmaması ve bunun yanında tarlalarda önceleri hep kullanılan güvercin gübresi yerine suni gübre verilmesi ile güvercin gübresine ihtiyaç duyulmaması, bu amaçla kurulmuş boranhanelerin yok olmasına neden olmuştur (Daşdağ ve Işık, 2010).

Şekil 8. Diyarbakır-Tilalo'daki Boranhaneler (Daşdağ ve Işık, 2010)

• *İyi barınma ve yaşam çevreleri oluşturmak:* Yerel mimari üslubun devam ettirilmesi, farklı taş yapım gelenekleri ve farklı iklimsel koşullar çeşitli kentsel görünümler yaratmıştır (Oktay, 2001). Her yörenin kendince iklimsel karakteristikleri bulunmaktadır; Türkiye'de ise beş farklı iklim bölgesi bulunur (Akşit, 2005), bunlar:

İklim bölgesi	Örnek kentler
<i>Sıcak- nemli</i>	Adana, Antalya, Aydın, Denizli, İçel, İskenderun, İzmir, Manisa, Muğla
<i>Sıcak- kuru</i>	Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Kahramanmaraş, Mardin, Urfa, Siirt
<i>Ilımlı- nemli</i>	Amasya, Artvin, Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, Edirne, Giresun, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Zonguldak
<i>Ilımlı- kuru</i>	Afyon, Ankara, Burdur, Çankırı, Çorum, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Isparta, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Nevşehir, Niğde, Uşak
<i>Soğuk</i>	Ağrı, Bingöl, Bitlis, Bolu, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kastamonu, Kars, Muş, Sivas, Tunceli, Van, Yozgat

Ilımlı kuru bölgelerde orta avlulu, kareye yakın derişik kitleler, soğuk bölgelerde ısı kaybını azaltacak dış yüzeyi azaltan kare biçim kullanılmıştır. Sıcak kuru bölgeler kare planlı ancak gölgeli bir avluya sahiptir. Açık renkli kalın duvarlar, avluya bakan geniş pencereler ve teras çatılar kullanılmıştır. Sıcak nemli iklim bölgesinde, rüzgâra açık yüzeyli, uzun dikdörtgene yakın, hacimler arası boşluklu binalar tercih edilir. Ilımlı nemli bölgelerde dikdörtgen, serbest biçimli yapılar görülmektedir (Akşit, 2005) (Şekil 9).

Bu iklim bölgelerindeki kentlerde yapılan Türk evi kavramı Anadolu'nun dışına taşmıştır. Irak, Suriye, Mısır'da, Balkanlar'da da Türk evleri bulunmaktadır. Değişik iklim, malzeme ve biyo-bölge farklarına

rağmen Türk evinin kendisine has mimarisi bulunmaktadır. Bu evlerin de en önemli özelliği bulunduğu yerin malzemesi ve iklimi ile uyum sağlamış olmasıydı. Örneğin, Karadeniz evi ormanlık ve bol yağışlı bir biyo-bölgenin ürünüdür. Bu bölgede evlerin planları, iç ve orta sofalı yönünde gelişmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi karasal iklimdedir ve yağışı az, ağaçları seyrekler. Bu nedenle, Bölgenin yapı malzemesi yığma, kerpiç tuğla, damlar kavak atkılar üzerinde kerpiç topraktır. Güneydoğu konut mimarlığına taş malzeme hâkimdir. Yazın çok sıcak olduğundan kaldırım döşeli dar sokaklar etrafında, yüksek avlu duvarları içerisinde kalın taş duvarlı ve düz toprak damlı evler inşa edilmişti. Genellikle sofasız planda inşa edilen bu evlerin odaları hayat etrafında dizilmiştir ve odalar arasında eyvanlar yer almıştır. Türk evi çevrede bulunan yapı malzemesinin bir devamıydı. Doğudan batıya Türk evi, iklime uygunluk göstermekteydi (Kadıoğlu, 2013).

Eko-kültürel mantıkta yerin özgünlüğü, yerel malzemelerin kullanımı vurgusu, iklimsel ve mikro-iklimsel koşullara uygun tasarım, biyo-bölgesel yaklaşımlar ve geleneksel mimarlık yer almaktadır. Geleneksel mimarlık, bir kişinin kendi evini, yöresel işçilik yardımıyla, yöresel ve organik bir şekilde inşa etmesidir (Aktuna, 2007). Anadolu'nun coğrafi ve kültürel olarak çeşitliliği, konut mimarisinde de bölgesel çeşitlenmelere yol açmıştır. Anadolu'nun merkezinde kökleri, birçok Orta Doğu bölgesinde olduğu gibi Neolitik çağa dayanan kerpiç ev geleneği vardır. Güneydoğu bölgesi coğrafi olarak Mezopotamya ve Kuzey Suriye ile birleşmiştir. Bu bölgenin kendine özgü yapı formları ve geç Roma ve erken İslam mimarisini hatırlatan taş yapı geleneği, Kapadokya'nın volkanik alanlarına kadar uzanmaktadır. Karadeniz kıyıları dışında, Türkiye'nin kuzey doğusunda, Azerbaycan ve Güney Kafkasya ile ortak bir taş yapı geleneği vardır. Son olarak, Akdeniz ve Ege kıyılarında bulunan, düz ya da kiremit çatılı, kübik formda, açık renk boyalı evler, Akdeniz'in mimari gelenekleriyle ilişkilidir (Kuban, 1995). Örnekleri günümüze ulaşan geleneksel Türk Evi de, Anadolu'ya göç ettikten sonra yerleşik yaşama geçen Türklerin, mevcut mimari birikimden etkilenerek, kendi kültürlerini, geleneklerini, yaşam biçimlerini, doğa ve iklim özellikleriyle sentezlemesiyle oluşmuştur (Şekil 9). Taş, ahşap ve kerpiç Türk Evi'nin gelişimi süresince kullanılan yapı malzemeleridir. Zemin kat duvarlarında moloz taş kullanımı yaygındır. Üst katlarda yatay ve düşey elemanlarının yapımında kullanılan ana malzeme ağaçtır. Dolgu malzemesi yaygın olarak kerpiçtir. Mevcut olan bütün ağaç türleri kullanılmıştır. (Kuban,1995).

Geleneksel Türk Evi'nde günlük yaşamın büyük bir bölümü avluda geçmektedir. Depo, kiler ve hizmet mekânlarıyla yapının ısınmasına neden olan işlevlerin gerçekleştiği mekânlar avluda bulunmaktadır. Özellikle yaz aylarında iç mekânın daha fazla ısınmasını engellemek amacıyla avluda bulunan ocak, mutfak olarak kullanılmaktadır. Avlularda mekâna serinlik vermek amacıyla kuyu, havuz ve çakıl döşemeler gibi serinletme elemanları bulunmaktadır.

Ilımlı-nemli: Büyükkada,
İstanbul

Ilımlı-kuru: Beypazarı,
Ankara

Sıcak-nemli: Antalya

Sıcak-kuru: Gaziantep

Soğuk: Kars

Şekil 9. İklim Bölgelerine Göre Farklılaşan Geleneksel Binalar (Ö.Ercöşkun Arşivi)

• *Sağlıklı sosyal ekoloji:* Bu kapsamda yukarıda anlatılan mahalle kavramına değinmek gerekmektedir. Sosyal sürdürülebilirlik çerçevesinde geleneksel kentin en belirleyici özelliği, etnik özelliklerin ve dini farklılıkların bir sonucu olan 'mahalleler'den oluşmasıydı. Mahalle hem algılanabilir bir coğrafi bütünü, hem de toplumun temel taşıını oluşturan, birbirine yakın ilişkilerle bağlı homojen bir gruptu. Mahalle halkı arasındaki dayanışmada aile, ticari ilişkiler, ortak köy geçmişi, etnik ya da dinsel kimlik, bazı durumlarda da ortak mesleki uğraşlar rol oynamaktaydı. Mahalleliler arasında zengin ve fakir birlikteliği bulunmaktaydı. Her mahalle kendi özellikleri ile belirgin bir kimliğe sahipti (Oktay, 2001). Mahalledeki sosyal kontrol sıkıydı. Mahalleyi ve mahalleliyi sıkıntıya sokacak her eylem mahallelinin ortak tepkisine neden olmaktaydı. Mahalle sosyolojik anlamda kapalı bir toplum-

du ve bu toplumda birine yapılan yanlış bir eylem bütün mahalleye yapılmış muamelesi görürdü. Bu çerçevede, 'mahallenin namusu', 'mahalle kabadayısı' gibi deyimlerin geleneksel mahalle kültüründen geldiği düşünülebilir. Mahallelerdeki duyarlılıklar ve dayanışma ruhu önemliydi. Mahallenin sevinci de üzüntüsü de ortaklı. Bayramlar, düğünler, ölüm ve hastalıklar ortak katılımlarla gerçekleşmekteydi (Doğan, 2002).

Sokak mekânı aynı zamanda önemli bir sosyal potansiyele sahipti; çocukların oynadığı, çeşmesinde kadınların bulunduğu bir yerdi. Geleneksel Türk kentinin mekânsal tanımlılık ve toplumsal anlam içeren organik sokak dokusu, mahremiyet nedeniyle bazı kısıtlara karşın, geçmişte hem kent merkezinde (örneğin kahvehanelerde ve ana caddedeki dükkânların önünde oturma gibi) hem de konut bölgesinde (örneğin çocukların sokakta oynaması, vb.), kamusal mekânların yaşamın önemli bir parçası olduğunu göstermektedir (Oktay, 2001).

- *Sürdürülebilir ekonomi*: Bu kapsamda geleneksel Türk kenti merkezinde yerel esnaf, kaynak ve kullanım, kapalı ekonomi-kendi kendine yeterlilik, üretim ve kirlilik konularını ele almak gereklidir. Mahallenin bir önemli özelliği de dinsel ve sosyal merkez olması nedeniyle kapsadığı küçük yerel çarşı, çeşmeler, imaret ve atölyelerin varlığıyla kendi kendine yeterli olma- sıydı (Oktay, 2001). Türk kentinin toplumsal ve kültürel dinamiklerine bağlı olarak geliştirdiği mahalle ve imaretler meydan olgusunun hem toplumsal hem de fiziksel olarak biçimlenişini etkilemiştir. Vakıf esasına dayanan imaret siteleri, yani kamusal yapıların açık ve yarı açık mekânları aynı zamanda sosyal birleşmenin olduğu yerlerdir; aynı zamanda kent bütününde konut alanlarının çevresinde gelişimin odak noktasıdır (Eren, 2014). Kuban'a (1998) göre sosyal yaşamın daha çok çarşı ve cami etrafında şekillenmesi nedeniyle, külliye, kentin forumu gibi yorumlanabilir.

Geleneksel Türk çarşıları, tüketicinin ulaşım olanaklarını gözeterek merkezilik ve karlılık ilkelerine göre yer seçmiştir. Yer seçiminde iklim ve güvenlik belirleyicidir (Ceylan, 1989). Bir de lonca düzeni bulunmaktaydı. Bu bir üretim birliği ve tüm meslek gruplarını kapsayan bir örgütlenmeydi. Sipariş esasıyla pazara dönük bu sistem mutlak eşitlikçiydi ve hammadde toplu temin edilirdi. Seri üretimin beklediği kar ve sermaye birikiminden yoksundu ancak esnafın ortak odası, meclisi ve örgütüydü. 18. yüzyılda iyice kurumlaşmıştı ve belli iç ve dış kuralları yerleşmişti. Örneğin zanaatkarlık dallarında yarattığı çevre kirliliği derecesine göre konumlanma anlayışı vardı. Cami yakınında kitapçılar, ciltçiler, deri eşya satıcıları yer almaktaydı.

Dışarıya doğru dokumacılar, marangozlar, çilingirler, bakırcılar ve demirciler dizilmekteydi. Kent sur kapısına yakın yerlerde alıcının tarımla uğraşan kesim olduğu saraçlar ve eyerciler yer almaktaydı. En dış halkada ise, tabakhane, boyahane ve çömllekçiler bulunmaktaydı (Mortan ve Küçükerman, 2007). Ayrıca yapılan işe göre kötü koku, görüntü ve ses kirliliğine neden olan debbağhaneler, boyahaneler, demirciler, neccarlar, kazancılar gibi imalata yönelik çarşılar daha dış çemberde yer almışlardır. Yine koyun, at, buğday pazarı vb. pazarlar, çarşı sisteminin dış kuşağı içinde yer almışlardır (Şahinalp ve Günal, 2012).

• *Halkın katılımı*: Bu noktada kültürel sermaye önemlidir. Kırsal dokuda kültürel sermayeyi oluşturan muhtarlık, ihtiyar heyetine danışmak, kentte, kentin ileri gelenleri, akil insanlar, öğretmen vb. aydın kimselere önemli konuların danışılması ve bunların tartışılması geleneğinin bugün neden tamamen tepeden inmece zihniyete kendisini bırakmış olduğu sorgulanmalıdır.

• *Yerel kültürü korumak*: Geleneksel el sanatları, dil, adet, kültürel pratikler ve yapı teknikleri, yerli malı kullanımını desteklemek, geleneksel mimariyi ve malzemeyi koruyarak devam ettirmektir. Kültürel izler taşıyan binalar, resimler, kitaplar, çalgılar, makineler ya da gelenek-görenek, el sanatları, geleneksel mutfak, araç-gereç, kıyafet, etnoğrafik değerler bugünün geleneksel sürdürülebilirlik izlerini taşıyan önemli somut ve somut olmayan kültür miraslarıdır. Bu değerlerin her yerleşimde kent müzesi yapılarak sergilenmesi gerekmektedir.

Sonuç

Zamanının doğayla uyumuna örnek olan geleneksel kentler, yerel kaynakların uygun kullanımına, yerel becerilerin gelişmesine ve insan ölçeğinde insan ihtiyaçlarını karşılayan kentsel çevreye örnek olmuştur. Doğal değerleri üst düzeyde olan biyo-bölgeler içinde geleneksel kentler ve mahalleler birbirine bağlı homojen topluluklardı. Yerel değerler, gelenekler korunur, yardımlaşma görülür, birlikte düşün-dernek kurulumu, pazaryeri, bahçe, avlu, meydancık, çıkmaz sokak, kapı önü bu tür sosyal bağların kuvvetlendiği mekânlar olarak görev görürdü. Biyo-bölgesel mimari tarzlar, değişik yapı inşa teknikleri ve iklim koşulları pekçok değişik kentsel çevre yaratmıştır. Bundan sonra geleneksel kentlerde yapılacak tasarımların sürdürülebilirliği için eko-kültürel mantıkla ilerlemek, o yerleşimin doğal ve kültürel değerlerine sahip çıkmak gerekmektedir. Kültürel ekoloji kapsamında araştırma yapılacak biyo-bölgelerde yaşam biçimlerini, doğal ortamla uyumu-

nu, her yönden kültürünü anlamak önemlidir. Kentsel mekânlarda koruma-yenileme çalışmaları kültürel sermayeyi önemseyen bakış açısıyla yapıldığında o mekânlar anlam ve zenginlik kazanacak, aksi takdirde cansız, uyumsuz ve monoton beyaz dekorlar olarak kalacaktır. Bugün kentlerin gelişme alanlarında ve dönüşüm alanlarında geçmişe dönük bir çözümleme yaptıktan sonra yerel değerleri göz önüne alan korumacı ve sürdürülebilir bir vizyonla tasarım yapmak gereklidir. Maalesef Türk kentlerindeki gelişme alanlarının planlamasında, tasarımında ve dönüşüm bölgelerinde yerele hiç bakılmamış, dikey yapılaşmayla kimliksiz, ucuz üretim konusunda hızlı davranılmıştır. Günümüzde bu yanlışın farkına varılarak yatay yapılaşma, yöresel mimari konuları gündeme gelmeye başlamıştır, bu bağlamda ekolojik farkındalık ve bilinç artırma konularında aşağıdaki ilkeler geçmişten bugüne ışık tutacaktır.

Bu kapsamda bu makaleden çıkarılabilecek eko-kültürel koruma ilkeleri şu şekilde sayılabilir: Özgün kent kimliği olan anıtsal yapılarla dolu yerleşmeler yaratmak, yaygın olmayan derişik bir gelişme benimsemek, topoğrafyaya uyumlu yapılaşmak, güneşe ve vadilere yönelim sağlamak, yerel iklime önem veren, doğayla iç içe tasarım yapmak, bölgelemeyi bırakıp karma kullanım kararı vermek, yerel ekonomiyi gözetmek önemlidir. Ayrıca karma kullanımı öne çıkaran, kamusal, yarı-kamusal alanlar içeren kent merkezi tasarlamak ön plana çıkmaktadır. Yüksek katlı yerine alçak katlı yapılaşma öngörmek, küçük ve yavaş çözümler sunmak, ayrıca araba yerine yaya öncelikli mekânlar yaratmak, fiziksel ve sosyal bütünlük kurmak, dar sokaklarla organik doku tasarlarırken su ögesini, kuş evlerini, meydan-cıkları, yeşil avluları unutmamak, yaya öncelikli erişilebilirlik sağlamak, canlı bir sosyal yaşam kurgularken makyaj yerine gerçek restorasyonu yaptırarak okunabilir ve çekici, tanımlı mekânlar yaratmak önemlidir. Bugünkü yaşama uyum ve esnekliği göz önüne almak, kimlikli, sosyalleşmeye olanak veren toplanma buluşma mekânları yaratmak, alışveriş merkezleri yerine gölgelikli alışveriş sokaklarını, ithal mal yerine yerli malı, zanaatleri ve tatarı önemsemek gerekmektedir. Son olarak, ekolojik teknikleri uygulamak, yenilenebilir enerjiyi kullanmak, yağmur suyunu toplamak, yerel malzemeye uygun yapılaşmak, ahşap, taş, kerpiç gibi yerel malzemeleri kullanmak ve bununla birlikte yerel işgücünü ve yerel atölyeleri kuvvetlendirmek ön plana çıkmalıdır.

Extended Abstract

Inferences of Sustainability in Traditional Turkish City

*

Özge Yalçın Ercoşkun
Gazi University

Rapid urban transformation in Turkish cities in recent years has neglected and devastated the local values. Traditional cities and urban environments can be evaluated under the sustainability principles and the positive qualities can be improved by providing some clues for contemporary planning and design. In this framework, this paper explores traditional Turkish cities in different bio-regions, under the sustainable planning and design principles within the framework of eco-cultural logic. Land-use, accessibility, open and green spaces, production, water management, social cohesion and traditional architecture are the key themes for this frame. The paper analyzes the sustainable features of traditional Turkish cities and delivers the eco-cultural conservation principles in the conclusion.

Sustainable urban planning and design principles can be listed as: compact urban layout, mixed land use, pedestrian prioritized street pattern, climate friendly design, water and storm water management, open green space system and urban agriculture. Self-sufficiency in food and production, sense of community, street life and solidarity principles are also important for social sustainability. This paper emphasizes organic layout in respect to topography and climate in traditional Turkish settlements, the concept of neighborhood, bazaar, studio and residence in the mixed use pattern, sense of community and solidarity in the social sustainability. Eco-cultural logic emphasizes sustainable design as preservation of culture. The eco-cultural logic contains both the preservation and conservation of the variety of built cultural types that already exist, combined with a concern for cultural sustainability expressed through the

transformation and re-use of traditional construction techniques, building typologies, and settlement patterns, each with a history of local evolution and use. This paper gives many examples of traditional Turkish houses in different bio-regions and climate zones. Alternative construction materials and energy efficient use in housing typologies are also considered.

According to Wheeler's sustainable planning and design principles (2004), some inferences can be drawn as follows:

Compact and efficient land use: The organic layout in respect to topography and climate could be found in traditional Turkish settlement. Small housing units and narrow streets identified neighborhoods in these settlements. There were small vegetable plots in the gardens of the houses. Compact urban pattern encouraged the presence and development of the vineyards, gardens, open spaces and agricultural lands.

Less automobile use, more accessibility: The compact and mixed use layout existed in traditional Turkish settlements. The home-office relationship was so close that sometimes shop or studio was on the ground floor and home was on the first floor of the building. The organic street pattern was designed in respect to topography and climate. Wider streets were led to narrower ones and cul-de-sacs in a hierarchy where pedestrian flow was prioritized. The cul-de-sacs between houses were semi-public spaces and places of sociality between residents. The walls of houses and courtyards were a strong border element of identity in the urban character.

Efficient resource use, less pollution and waste: This paper explains windmills, watermills, cisterns, channels and natural warehouses as energy efficient solutions in traditional Turkish settlements.

Natural system restoration: Traditional Turkish settlements were an example of adaptation to the nature. Woods, vegetable gardens and orchards were in between the houses. This prevented rigid exterior-interior space and the human was perceived as a part of the nature. Courtyards in the houses, mosques and khans were part of the open and semi-open spaces which were a result of natural relationship. Green belt was woven between neighborhoods with vegetable gardens, creek and orchards, these were the solutions of self-sufficiency in food and production.

Better living environments: The continuity of local architectural style, different stone construction traditions and different climatic conditions created various townscapes. Each bio-region has unique climatic charac-

teristics and local architecture adapted itself to these conditions in style, material and shape.

Healthy social ecology: Varied ethnic features and religious diversity created various neighborhoods in the sense of social sustainability. Neighborhood was a perceived geographical entity and, there, homogeneous people closely tightened to each other and became keystone of the society. The solidarity in the community, commercial relationships, common rural history, ethnic or religious identity, mixed income and common occupations played important roles in a healthy social ecology.

Sustainable economy: Local craftsman, resource and use, closed economy – self-sufficiency, production and waste management were the keywords in traditional center of Turkish settlements. Small local bazaars, fountains, imaret and studios prove the self-sufficiency in the sustainable economy.

Public participation: Cultural capital plays a role in the public participation. Muhtars and council of elders in the rural areas could be identified as cultural capital whereas intellectuals, teachers, tradesmen and other elites could discuss settlement problems in the city level.

Protection of local culture: Traditional crafts, language, rituals, cultural practices and construction techniques, use of local food and items play an important role in the protection of local culture.

Traditional settlements well adapted to nature were the examples of the urban environment where better use of local resources, improved local skills and fulfilled needs could be defined in the human scale. Traditional settlements and neighborhoods in bio-regions were closely tightened communities. Local values and traditions were preserved, solidarity was held, sociality was raised in the spaces such as marketplace, garden, courtyard, cul-de-sac and so forth. Architectural types in the bio-regions, different construction techniques and climatic conditions shaped various urban environments. The sustainability in the design of traditional settlement is related to eco-cultural logic, which we must respect the natural and cultural values of the settlements.

Kaynakça/References

- Akpınar (2013), 26/02/2016, <http://blog.radikal.com.tr/seyahat/taskalenin-dogaltahil-ambarlari-43905>.
- Akşit, F.Ş., (2005). Türkiye'nin farklı iklim bölgelerinde enerji etkin bina ve yerleşme birimi tasarımı, *Tasarım*, 157, 124-125.
- Aktuna, M. (2007). *Geleneksel mimaride binaların sürdürülebilir tasarım kriterleri bağlamında değerlendirilmesi: Antalya Kaleiçi evleri örneği*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aru, K. A. (1998). *Türk kenti*. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- ASKİ (2013). *Anadolu'da suyun izi*. ASKİ Yayınları, Ankara Büyükşehir Bld., Ankara.
- Bektaş, C. (2005). Antalya evleri. Anadolu Evleri Dizisi 2. Bileşim Yayınevi, İstanbul.
- Bektaş, C. (2003). Kuş evleri. Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Ceylan, O. (1989). *Geleneksel Türk Osmanlı çarşı yapılarının oluşumu, gelişimi ve yakın doğu kültürleri ile olan etkileşimleri*, yayımlanmamış doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ceylan, S. (2014). Kaybolmakta olan bir kırsal maddi kültür örneği: su değirmenleri (Ağlasun örneği). *Eastern Geographical Review*, 19(31).
- Coaffee, J. (2008). Risk, resilience, and environmentally sustainable cities. *Energy Policy*, 36, 4633-4638
- Çetin, S. (2010). Geleneksel konut mimarisinin ekolojik yansımaları: Burdur örneği, 5. *Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Buca, İzmir.
- Daşdağ F.E., Işık,N. (2010). Geleneksel konut mimarisinde kuş evleri: Diyarbakır'daki kuş evleri (boranhane) örneği. *Diyarbakır'da Tarım, Doğa ve Çevre Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Diyarbakır, s:60-68.
- Doğan,İ. (2002). Korumacılığın geleneksel kent kültüründen çıkarması gereken dersler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35, 1-2.
- Eken, G., Bozdoğan, M., İsfendiyaroğlu, S., Kılıç, D.T., Lise, Y. (2006), *Türkiye'nin önemli doğa alanları*, Doğa Derneği, Ankara.
- Eren İ. Ö. (2014). Kentsel sürdürülebilirlik bağlamında bir irdeleme: Üsküdar Meydanı. *Tasarım+ Kuram Dergisi*, 10(18), 94-116.
- EU. (2004). *Urban design for sustainability*, Final Report of the Working Group on Urban Design for Sustainability to the European Union Expert Group on the Urban Environment, Austria.
- Gezer, H. (2013). Geleneksel Safranbolu evlerinin sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 12(23), 13-31.
- Godschalk, D.R. (2003). Urban hazard mitigation: creating resilient cities. *Natural Hazards Review ASCE*, 4(3): 136-143.

- Guy, S., Farmer, G. (2001), Reinterpreting sustainable architecture: the place of technology, *Journal of Architectural Education*, 54(3),140-148.
- Hodson, M., & Marvin, S. (2009). Urban ecological security: a new urban paradigm?. *Int. Journal of Urban and Regional Research*, 33(1): 193-215.
- Holmgren, D. (2007). *Permaculture: principles & pathways beyond sustainability*, Australia: Holmgren Design Services.
- Hopkins, R. (2008). *The transition handbook*, Devon, UK: Green Books
- Hürriyet (2016). Tarihi değirmen teknolojiye direniyor, Yerel Haberler, Eskişehir, 26/02/2016, http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/eskisehir-haberleri/tarihi-degirmen-teknolojiye-direniyor_250192/
- Kadioğlu, M. (2013). Geleneksel Türk evleri bugünün “yeşil bina”ları, 26/02/2016, Milliyet.com.tr
- Karakul, Ö. (2011). *A holistic approach to historic environments integrating tangible and intangible values, case study: İbrahim Paşa Village in Ürgüp*, yayımlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kazimee, B.A. (2002). Sustainable urban design paradigm: twenty five simple things to do to make an urban neighborhood sustainable. In: C.A. Brebbia, C. Martin-Duque, L.C. Wasdhw (Eds.), *The Sustainable City II*, (pp. 31-41). London: Witpress.
- Kuban, D. (1995). *The Turkish hayat house*. Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Kuban, D. (1998). *Kent ve mimarlık üzerine İstanbul yazıları*. YEM, İstanbul.
- Mortan, K., Küçükerman, Ö. (2007). *Çarşı, pazar, ticaret ve kapalıçarşı*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Naess, A. (1988), Deep ecology and ultimate premises. *The Ecologist*, 18(4-5), 128-131.
- Newman, P., & Jennings, I. (2008). *Cities as sustainable ecosystems principles and practices*. Washington DC: Island Press.
- Newman, P., Beatley, T., Boyer, H. (2009). *Resilient cities responding to peak oil and climate change*. Washington DC: Island Press.
- Oktay, D. (2001). Kentsel tasarımın kuramsal çerçevesine güncel bir bakış: kentlerimiz, yaşam kalitesi ve sürdürülebilirlik. *Mimarlık Dergisi*, 302, 45-49.
- Oktay, D. (2012). Sustainable urbanism revisited: a holistic framework based on tradition and contemporary orientations. *Green and Ecological Technologies For Urban Planning: Creating Smart Cities* (Ed: Ö.Y. Ercöşkun), Hershey, PA: Information Science Publishing.
- Omaç, F. (2010). Emektar yel değirmenleri yine rüzgarla dans edecek. *İzmir Kültür Turizm Dergisi*, 1(5), 114-117.
- Öndeş, G. (1998). *Türk çarşıları*, Tepe Yayınları, Ankara.
- Raven, J. (2010). *Cooling the public realm climate-resilient urban design*. Paper presented at the meeting of 1st World Congress on Cities and Adaptation to Climate Change Resilient Cities 2010, Bonn, Germany.

- Resilientcity websitesi, 8 Ağustos, 2010 <http://www.resilientcity.org/index.cfm?pagePath=RESILIENCE&id=11449>.
- Climate change and environmental planning: working to build community resilience and adaptive capacity in Washington State, USA. *Habitat International*, 33, 246-252.
- Skaates, M.A., Tikkanen, H. Alajoutsijärvi, K. (2002). Social and cultural capital in project marketing service firms: Danish architectural firms on the German market. *Scandinavian Journal of Management*, 18(4), 589-609.
- Steward, J. (1955), *Theory of culture change*, University of Illinois Press.
- Şahinalp, M. S., Günal, V. (2012). Osmanlı şehircilik kültüründe çarşı sisteminin lokasyon ve çarşı içi kademelenme yönünden mekânsal analizi. *Milli Folklor*, 24(93), 149-168.
- Tel, H.Ö., Erdoğan, E. (2014). Ekolojik yerleşmeler ve ekolojik yıpranma: Şanlıurfa örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam University Journal of Natural Sciences*, 17(1), 21-31.
- UNISDR, United Nations international strategy for disaster reduction. (2010). Making cities resilient: my city is getting ready. *2010-2011 World Disaster Reduction Campaign Report*. Geneva: UN.
- Uras, G. (2013). Bodrum'un kümbet sarnıçları, 20/03/2016, <http://www.milliyet.com.tr/bodrum-un-kumbet-sarniclari/ekonomi/ydetay/1739539/default.htm>
URL-1: 21/03/2016, <http://www.tatilana.com/2016/01/karaman-taskale-tahil-ambarlari.html>
- Vergunst, P. J. B. (2002). The potentials and limitations of self-reliance and self-sufficiency at the local level: views from Southern Sweden. *Local Environment*, 7(2), 149-161.
- Wheeler, S., (2003). "Planning sustainable and livable cities", The City Reader, 3rd Edition, (Eds.) LeGates, R.T. ve Stout, F., *Routledge Urban Reader Series*, New York, 487-496.
- WWF websitesi, 28/06/2010, <http://www.worldwildlife.org/science/ecoregions/item1847.html>.

Doç. Dr. Özge Yalçiner Ercoşkun,

İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü mezunudur. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Coğrafi Bilgi Sistemleri üzerine yüksek lisans yapmış, Gazi Üniversitesi'nde Şehir ve Bölge Planlama doktorasını tamamlamıştır. Halen Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde doçent olarak çalışmaktadır. İlgi alanları, sürdürülebilir kent planlama, sürdürülebilirlik politikaları, ekolojik ve teknolojik kentsel tasarım, coğrafi bilgi sistemleri, afet ve ulaşım bilgi sistemleridir. Pek çok panel, sergi, konferans vb. organizasyonda görev almış, ekolojik kent planlaması ve coğrafi bilgi sistemleri üzeri-

ne ulusal ve uluslararası kongrelere katılmış, araştırma projelerinde çalışmıştır. Sürdürülebilir kentsel tasarım, ekolojik ve akıllı kent planlaması, bilgi teknolojileri üzerine üç kitabı ve elliye yakın yayını bulunmaktadır. Sürdürülebilirlik ve kentsel gelişme, sürdürülebilir turizm üzerine ödüller kazanmıştır.

E-posta: ozgeyal@gmail.com